

KOVÁCS ISTVÁN

Mozaik-képek az Eötvös

Kollégiumról és

Tóth Gábor igazgató úrról

Nagy dolog volt, hogy 1963 júliusában fölvettek az ELTE bölcsészkarára, de igazán jól nem éreztem magam a Pesti Barnabás utcai épület falai között. Akadt tanári szoba, amelyből ki-kicsapott a sztálinizmus tömény áporodottság-szaga, kötelezően hallgatnunk kellett olyan professzorokat (például Andics Erzsébetet), akiknek hangján időnként mintha Rákosi szólt volna hozzánk. És a feloszlatott ÁVH tisztjei közül akkoriban kerültek be többen is az egyetem ideológiai jellegű tanszékeire tanársegédnek vagy valamilyen felelősségteljes hivatali posztra...

Az egyetem földszinti vagy első emeleti, adminisztrációs ügyeket intéző irodáinak tájékoztató tábláin egyetlen megnyugtató névre akadtam: az ötödévesekért felelős R. Harkó Viola nevére. Ő a Fodor Szanatórium igazgatójának, Riskó Tibornak volt a felesége, nekem bő évtizeden át amolyan pótanyám. Neki köszönhetem, hogy budai lakos létemre Eötvös Kollégista lehettem. Ő ajánlott be személyesen Tóth Gábor igazgató úrnak. (Később kiderült, Utassy Józsefnek ő intézte el, hogy megszámlálhatatlan katalógusai miatt abbahagyatott tanulmányait folytathassa.) Első találkozásunkkor az igazgató úr csak annyit mondott szinte tanító bácsisan, hogy tanuljak jól, ha a helyemet a kollégiumban biztosítani akarom, és nem akarok átkerülni a Ráday utcába. (Csak később tudtam meg, hogy ott lánykollégium van, s nem is rossz oda átkerülni...)

A kollégium második emeletére menet meg voltam győződve arról, hogy én – a kényszerű magányban felnövekedett egyke – néhány hétnél tovább nem bírom a közösségi létet. Az ellenkezője történt: az első évet befejezve nem akartam a nyári szünetre hazamenni. És ezt a kollégiumnak, a kollégium felszabadító légkörének, szókimondó – mondhatni: testvéri – közösségének köszönhettem.

Előírásokhoz igazodó emberként mindig részt vettem a csütörtöki kollégiumi nap kötelező estjein, amelyeken elképesztően őszinte, bátor vitáknak lehettem tanúja. Egy alkalommal a téesz-szervezés befejezését méltató meghívott elvtárs az emelkedő életszínvonalról, jólétről beszélt, amikor az első széksorban szokásához híven hanyagul elterpeszkedő diákbizottsági titkár, Varga Lajos, akiről tudtam, hogy verseket ír, lassan felemelte a lábát, hogy cipője lyukas talpát megmutassa az előadónak: íme, az emelkedő jólét.

Egyik első Ménesi úti közösségi élményem Kodály Zoltán jelenlétéhez fűződik. Zsúrielnöke volt a kollégiumi szépkiejtési versenynek, amelynek nyertese emlékeze-

tem szerint Szúnyogh Pál volt. Ő ugyan nem készült fel különösebben, de lévén dunántúli, az „e” hang három változatát olyan gyönyörűen érzékeltette a felolvasott szövegben, mintha szolmizálna. Ezzel kiérdemelte Kodály személyes dicséretét, akinek a temetésén 1967 télutóján – Tóth Gábornak a családhoz intézett kérésére – mi, Eötvös-kollégisták alkottuk a díszőrséget.

Az első diák, akivel a Ménési úton hosszasan elbeszélgetve megismerkedtem, Bollók János volt. Lengyel szakosságom mindenkiben bizalmat ébresztett irántam. Benne is. Bollók magyar–latin–ógörög szakos eminens diák létére jól fozított, s mivel küllemében össze lehetett téveszteni Gérald Philipe-pel, az utcán gyakran leszólították a nők. Így nemcsak kitűnő vizsgái keltettek irigységet főként azokban, akiknek az Egyetemi Színpadon a sűgolyuk volt a bérletes helyük. Én a vizsgaidőszakban kopaszra nyíratkozva Yul Brynnt utánoztam, akit a szocialista táborban csak a Lengyelországban forgalmazott *Hét mesterlövész*ben lehetett látni. Engem az utcán csak a rendőrök szólítottak le..., és igazoltattak.

János nem titkolta, hogy hívó ember és vasárnaponként templomba jár. Egy viharos kollégiumi estén őt választottuk meg diákbizottsági titkárnak... A Ménési úti intézmény történetében az övé lett a legrövidebb mandátum. Másnap az igazgató úr kérésére leköszönt posztjáról. Évek múlva Tóth Gábor elmondta, hogy a pártközpont illetékesei már aznap éjjel tudtak Bollók megválasztásáról, s azt a kollégiumi diákság ideológiailag kétes szellemiségének tulajdonították. Ha marad, kínálkozó alkalom lett volna arra, hogy a narodnyik viperafészket széttapossák. Csak ne lett volna olyan jó az Eötvös-kollégisták tanulmányi átlaga és annyi kollégista nyertese az országos diákköri versenyeknek! Volt, hogy Bollók János egyszerre több díjjal is szerepelt a kollégium virtuális dicsősegtábláján. Az igazgató úrnak ettől függetlenül miatta kellett mozgósítania látható és láthatatlan szövetségeseit. Az ügy el lett simítva. A hatalom azonban nem felejtett. Bollók János, évfolyamának talán legtehetségesebb diákja a Fóti Gyermekvárosba került nevelőtanárnak. Tóth Gábornak és Borzsák professzor úrnak nagy erőfeszítésébe került, hogy hosszú évek múltán vissza tudják hozni őt a latin tanszékre.

Jánossal összebarátkozva 1965 szeptemberében közös szobát szerveztünk négyünknek. Nem kis csikicsukiba került, mert eredetileg más-más szobákba osztottak be minket. Végül Inotai András és Tauber Sándor lett a társunk: mindketten szombathelyiek és német szakosok voltak. Inotai másik, spanyol szakja révén ösztöndíjasként Kubában töltött néhány évet. Akkor a kubai peso még egyenértékű volt a dollárral. András számunkra a ponyvairódalomból ismert nevű italokat – whisky, gin meg megyomás – vásárolt be a Kígyó utcai konzumboltban, hogy megünnepeljük hazatérését. Én az orkánkabátját irigyeltem leginkább, de azt nem lehetett meginni. A magát az igazgatói irodába befészkelő – eredetileg – tíztagú baráti társaság hajnalra meghaladta az ötven főt. Ott volt gyerekkori mezőcsáti cimborám, Szabó Csaba is, aki latin–hindi szakra jelentkezett. Mikor kiderült, hogy hindi szak nem indul abban az évben, beiratkozott az olaszra, anélkül, hogy a nyelvet ismerte volna. Jófejú falusi gyerekként a második szemeszter végén a Rómából jött diplomatacsemetéket ken-

terbe verve évfolyamelső lett. Azon a hajnalba nyúló emlékezetes esten mindenki berúgott – ki jobban, ki még jobban. Eötvös József szúrós szemmel, Gombocz Zoltán elnézően tekintett le ránk az igazgató úr szobáját díszítő festményekről. Szerencsére Lenin nem volt tanúja az ivászatnak. Tény, hogy többen vallottak szerelmet az éjszakai portás néninek, aki aznap ünnepelte hetvenedik születésnapját. Ő jelentette Tóth Gábornak, mi történt az éjszaka, aki azonban napirendre tért a történetek fölött. Könnyű volt neki napirendre térni... Mi csak másnap délutánra tértünk... magunkhoz. Tauber Sanyi megesküdött, hogy a menzán vacsorára kiporciózott mákos tészta gin-szagot árasztott, s emiatt felfordult a gyomra és végighányta az Erzsébet-hidat. Pedig lévén vasakarata, tudott uralkodni magán. Fegyelmettségére jellemző, hogy pár hónap alatt bevágta a német–magyar közepes szótárt. Példáján felbuzdulva én a francia–magyar kisszótárt akartam bemagolni, de az *s abandonner*-nál abbahagytam, s nem azért, mert maga a szó is azt jelentette, hogy *elcsüggedni*.

Testvérszobánk a II. emeleti nagytársalgó melletti háló volt. Kósa László szobafőnöksége alatt Gereben Ferenc, Varga Lajos (akkor még Márton nélkül) és Szabó Tibor lakták. Laci már akkor néprajztudós hírében állt, de professzoros kinézete inkább Szabó Tibornak volt. Valóban tekintélyparancsolóan megfontoltan beszélt, ahogy egy majdani tanárhoz illett. Lajos költői becsvágygal vágott neki az életnek, míg az épületben lévő Irodalomtörténeti Intézet munkatársa, az irodalomtörténész Kiss Ferenc le nem beszélt a versírásról. Irodalomban tájékozott emberként emlékezetes műsora volt rádióban. Az egyetem előtt motorversenyzőként hívta ki maga ellen a sorsot, s noha megyei bajnokságot nyert valamelyik kategóriában, egy bukás derékba törte karrierjét, s hogy valami újat kezdjen, jelentkezett a bölcsészkarra. Gereben Feri a napi aprómunka munka szorgalmas művelőjeként az olvasásszociológia egyik legkiemelkedőbb képviselője lett. Számomra ő a módszeres építkezés jelképe.

A két szobaközösség – egyik társunk távollétében – 1966. október huszonharmadikának éjszakáján – a hangulathoz és az összeesküvőkhöz illőn gyertyafényben – verseket olvasva emlékezett meg a tíz évvel azelőtt kitört forradalomról, s arról az Eötvös-kollégistáról, akit Salgótarjánban lőttek le. Ennek a híre biztosan nem jutott el Tóth Gáborhoz, aki egyébként elmesélte, hogy 1957 márciusában a MUK és TUK idején fülest kapott, hogy éjjel házkutatást tartanak a kollégiumban. A diákbizottságon keresztül azonnal riadóztatta a bent tartózkodókat, hogy akinél fegyver volna, azonnal tüntesse el. Éjszaka jöttek is a pufajkások felszerelve aknakeresőkkel. Az „igazgató elvtárs” mint volt második világháborús veterán felhívta a figyelmüket, hogy az a szerkentyű, amellyel végig akarják tapogatni a szobákat, az első vaságy megérintésére sípolni fog...

A kollégium valóban kivételes lehetőségeket biztosított a Pestre került vidéki diákoknak; nyelvtanfolyamok mellett, ha két, három tanulni vágyó kollégista közösen megkért egy ismert professzort, hogy az általuk javasolt témából tartson szemináriumot, Tóth Gábor állta a cechet. Így lett vendégtanár többek között Szörényi László és Katona Tamás, akiknek tanítványai közül ma már többen neves tudósok. Testvér-

szobánk magyar szakosai mindnyájan Czine Mihály szemináriumára jártak, aki a határon túli magyar irodalomról tartott a kollégiumban hetente órát – akkor, amikor a határon túli magyarságról beszélni, ha főben járó véteknek már nem is számított, gyanús volt. Szemináriumának a hatvanas évek közepén irodalmunk egén megjelent két üstökös, Nagy László és Juhász Ferenc is vendége volt. A kollégium legemlékezetesebb irodalmi estje Nagy László jelenlétéhez fűződik. A nevével fémjelzett író-olvasó találkozóra valamikor a hetvenes évek középső harmadában került sor. Láthatóan jól érezte magát. A diákok minden kérdésére kedvtelve válaszolt, az 1956-ot érintőkre is. Túl sok vérbe került a változás – mondta.

Hasonlóan építésünkre szolgáltak a Csoóri Sándor és Kósa Ferenc részvételével rendezett filmestek is, amelyekben a filmek révén az ország romló állapotáról is szó esett. Ezekben találkozók 1956-ról Csoóri is, Kósa is mint forradalomról beszéltek, és lesújtó véleménnyel voltak a magyar állam- és pártvezetésnek a határon túli magyarság iránti bűnös közönyéről. A *Nyolcvan huszár* című film Sára Sándort, a *Petőfi* 73 Kardos Ferencet hozta be a kollégiumba. Amikor politikailag egy-egy kényesebb téma terítékre került, Tóth Gábor, mintha váratlanul sürgős dolga akadna, elhagyta a termet, hogy másnap a pártközpontból érkező telefonos érdeklődésre azt tudja mondani: ő akkor éppen nem volt jelent, de tájékozódni fog. Ilyenkor a hatalom legfelsőbb szintjén szolgáló egykori Eötvös-kollégistáknál is csörgött a telefon, de nem a pártközpontból, hanem Tóth Gábor irodájából. Tóth Gábor ilyenkor is mozgósította láthatatlan hadseregét. Köztük nemegyszer a Kádár-titkárságon magas funkciót betöltő Óvári Miklóst. Eredményesen.

A nagytársalgóba történi hirtelen kirohanását 1965 februárjában a Tiszta Szívvel vitaesten észleltem első ízben. Tanúja voltam az előzményeknek, vagyis annak, amikor 1964 decemberében Kiss Sándor, aki akkor még prózaírással foglalkozott, s talán diákbizottsági titkár volt, megemlítette az igazgató úrnak, hogy kijött a bölcsészkaron egy irodalmi lap, s máris milyen nagy port vert fel. „Hát rendezzenek róla vitát az új szemeszter első csütörtöki estjén” – így Tóth Gábor. Januárban azonban a Szabad Európa fölhabosította a lap körül kavart művi botrányt, s a már le nem mondható vitaestre rendkívül feszült hangulatban került sor. Az igazgató úr megkérte a diákbizottságot, hogy az idegeneket csak úgy engedjék be a nagytársalgóba, ha igazolják magukat. Több bőrkabátos is megjelent, akik nem voltak hajlandók eleget tenni a „rendező” kérésének. ... azon az esten Tóth Gábort többször is elhagyta a termet.

Baráti kapcsolatunk kialakulása után bevallotta, hogy a Tiszta Szívvel esten elhangzottaknál és Bollók János DB-titkárrá választásánál jobban megizzasztotta és igazi riadalommal töltötte el Doba László diákbizottsági titkár egyik kérdése..., amelyet Kádár Jánosnak tett fel 1969 vagy 1970 májusában...

Óvári Miklós ugyanis elintézte, hogy a Diákbizottság meghívására Kádár ellátogasson a kollégiumba. A diákok főleg a határon túli magyarság ügyében tettek fel merész kérdéseket az illusztris vendégnek, és Kádár még az elvártnál is tovább ment Ceaușescu bírálatában. Tóth Gábornak a szeme se rebtent. Tudta, hogy a csehszlo-

vákiai bevonulás megtagadásával a román első titkár kegyvesztett lett a Szovjetunióban, s ez Kádárt is Ceaușescu ellen bátorította. De Doba Lászlónak abba kérdésébe, hogy „Aztán mondja, Kádár elvtárs, mért nincsen maguknak gyerekek?”, Tóth Gábor belesápadt. Azt hitte, itt a vég... Kádár nem sértődött meg, kivágta magát – az okot, mint minden rosszat, a Horthy-korszakra kenve.

A kollégium – Ceaușescu zöld lámpát kapott kritizálása helyett az országban egyedül emlékezett meg ünnepi műsorral 1972-ben a nagyenyedi Bethlen Kollégium Gyulafehérváron történt megalapításának háromszázötvenedik évfordulójára. Az ünnepségen részt vett Jékely Zoltán és Vita Zsigmond is.

Tóth Gáborral igazából akkor kerültem atyai baráti kapcsolatba, amikor 1971 nyarán véget ért bécsi ösztöndíjas évem, amelyet Illyés Gyula Herder-díja által biztosított stipendiumnak köszönhettem. Nem lévén állásom, a pályám alakulását figyelemmel kísérő igazgató úr följajlott egy takarítónői státuszt azzal a megjegyzéssel, hogy a kollégiumi levéltár anyagát kellene rendeznem. Lakhatási lehetőségül nevelőtanári megbízást kaptam, s ezzel férőhelyet a háromszemélyes „éjszakás ügyeleti” szobában.

Ekkor javasoltam Tóth Gábornak, hogy állítsunk emléktáblát az 1848-as bécsi légióknak a budai vár falán, mivel több száz bécsi diák áldozta életét a magyar harcteréken a közös szabadságért. A táblaállítását nem lehet kifogásolni, mert 1848-as jellegénél fogva rendszert borzolón hazafias tett ugyan, de bele lehet csomagolni az internacionalizmus szeszínű lobogójába.

A javaslattól a megvalósulásig eltelt hosszú időben kiderült, hogy az Eötvös Kollégium csak a Hazafias Népfronttal társbérletben állíthat emléktáblát. A tábla megmentésében az is szerepet játszott, hogy Ortutay Gyula elvállalta az általam írt avatóbeszéd felolvasását...

Közös tervünk megvalósításához már csak pénzt kellett szerezni. Telt-múlt az idő, s történt egyszer, mint a mesében, hogy Tóth Gábor igazgató úr az arcán ritkán látható elégedettséggel behívott a szobájába és suttogóra fogva a következőket mondta: „Te, amikor a kófaragó brigád vezetője... itt megállt, s könyökben behajlított kezét megemelve közbeszúrta – egy ilyen klassz volt vezérkari százados – a szövegből kiolvasta, hogy miről van szó, katonás rövideggel közölte: »Ezt ingyen megcsináljuk!«” Abban a pillanatban teljességgel megmutatkozott, hogy ki az az ember, aki a maga eszközeivel évtizedeken át mentette, ami menthető... A mi javunkra... és az utánunk jövőkére.

